ACC. N:R M. 14529: 1-7.

FOLKLIVS-ARKIVET LUND

Landskap: Småland
Härad: Uppvidinge
Socken: Älghult
Uppteckningsår: 1958

Uppteckknare: Oscar Karlsson, Älghult
Berättare: " " "
Berättarens yrke: f. d. fönsterglasblåsare
Född år 1879 i Madesjö

Fordon, deras bruk och anskaffning. s. 1-7 LuF 108.
(foto å sid. 7; neg.nr. IV: 15: 29.)

Skriv endast på denna sida.

ACC. N:R M. 14529:1.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
Luf 108
1.

L. U. F. 108. Fordon deras bruk och anskaffning.

De bland almogen vanligaste fordonen voro följande under den tid skrivaren minnes: Arbetsvagnen. Tillverkad av bysnickaren och jembeslagen av smeden i byn ~~eller~~ eller socknen, ägdes av varje bonde och s.k. storbarpare, vanligast en enda s.k. Arbetsvagn, vilken, av flertalet bönder, även användes såsom s.k. "Åkvagn" vid färd till kyrkan m.fl. s.k. "Finskjuts". Vid sådana färder användes s.k. "liggfjärahäck" vilken placerades på en vanlig arbetsvagn. På bort sidan av häcken placerades en s.k. "åkbräda" framtill, ~~i häcken~~ och på denna hade kökarlen sin plats. Det förekom ofta att kökarlen satt direkt i häcken utan åkbräde. Det är troligt att dessa slags häckar använts i århundraden, ty jag hörde aldrig någon tala om annat slag av "kvarn" eller "färdhäck." På varje bondgård fanns blott en sådan häck. På större gårdar och s.k. "godsen" var förhållandet omvända, f. ex. på den Freijska ättens godsen; Hofgården i Ålghults socken (vilken gård med sina c:a 6 000 hektar mark, på skrivandens initiativ inköptes 1940 av Ålghults kommun, då jag var kom.-nämndens ordf. De olika slag av fordon, såsom arbetsvagnar och kälkar, voro ju i antal anpassade efter gårdarnas storlek i "mantal" räknat. Vanligen hade en åttingsbonde ingen häst, blott ett par oxar, resp.

ACC. N:R M. 14529:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

s.k. "stuler" (yngre ex.). De arbetsvagnar som förekommo i omskriven trakt voro tillverkade av hjulmakare, resp. smeder. Likaså kälkar (vinterarbets) redskap. En vagn, resp. kälke, kunde väl icke ändras, men installdes för olika arbetsuppgifter. Vid forsling av smånäcke, f.ex. vanlig kut- resp. brännved, måste en s.k. "spolkäck" användas. Vid d:o näcke såsom ~~brännved, kubved~~ sågstock resp. sparrar m.m. användes endast fram- resp. bakaxlarna. Vid forsling av s.k. "sparrar" med en längd av upp till 20 á 24 alnar = (12 á 14 meter och längre, måste kärkarlen hava en hjälp av en s.k. "lekarl". Sådana forslades på vagnens för- resp. bakvagn skilda åt på så sätt, att sparrarna lågo med framänden på den del som dragarna, häst-ar eller oxar, var anspända vid med "drikl" resp. linor, medan bakvagnen var med jernkedja fastsurrad vid sparrarna ~~sparrarna~~ längst bakåt. Uti bakvagnen var så en lång s.k. "styrsting" anbragt och med denna stång manövrerades bakvagnen så att knäckar och krökar på vägen kunde följas. Hade denna anordning icke vidtagits hade ju bakvagnen vid svåra krökar på vägen, gått ut i diken. Och vägarna på den tiden, var icke nutidens autobanor. De sist berörda förhållandena rör sig om tiden före cekelskiftet och på några åren långt in på 19:de cekl.

ACC. N:R M. 14529:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
3.

Själva vagnen kunde icke ändras, men olika redskap för var sitt speciella användningsätt eller ändamål, kunde placeras på vagnen. Exempel: Vid all körning måste en s.k. "bänke" anbringas på vagnens framaxel. Bänken anbringades på vagnens framaxel, och fick icke vara längre än att nämnda axels hjul fritt kunde rulla.

Alltså varje ändå av bänken var anbringad en s.k. "mätstake", vilken borde vara lika lång som bänkens eller häckens understa stång, c:a 8 c/m. Främre hjulparet var c:a 5 à 6 c/m lägre i höjd än de bakre hjulen.

I detta seklets första år såg jag vid gamla Hofgårds säterigård i Åglunds socken en vagn med träaxlar, och vi har fragment av en dylik i vårt hembygds-museum. Det finnes icke något jern eller annat metallbeslag på samma. Alla hjulen äro lika stora, 4 st., på vilka ingen jernbeslag finnas. Någon slags fjäderanordning finnes ej på dessa. När vagnfjädrar först användes i Lemavad är jag ovviss om. Av lastredskap finnes s.k. "kolyssar", vilka äro flätade av lunna träskivor, c:a 4 à 5 c/m breda. ~~När~~ Bland namn på olika redskap höra några: "Trädlevagn", "Skottkärra", "Holfat", Bötta, Åmbar, Stäva som användes vid mjölkning av kor och getter, Vattenämbar av trä var

ACC. N:R M. 14529:4.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
4.

icke sällsynta. Om bonden hade glömt att med half eller annan fel smörja bebrykn. kärragns-axlarna, så uppstod ett gnisslande ljud, vilket ljud tolkades av humorister på följande sätt: En storbonde som hade besvär med att få debet och kredit att balansera, var ofta ute i byggden för att låna pengar av bekanta och släktingar. Då, på-stod gycklare, hördes det vid hemfärden om han lyckats bra eller dåligt i ärendet. Hade han lyckats, då springhästen fortare, men vid misslyckande gick färden betydligt saktare. Skämtare påstod, att de hörde på kärrans surr hur det hade utlöpt.
Hade det varit en lyckad färd gick färden fort och då hördes från kärran ett ljud som tolkades sålunda: Teck-teck-teck, teck-teck-teck, i hastigt tempo, men vid misslyckande var ljudet sorge-resp. långsamt: Teck-inga, teck--inga, teck---inga etc.
I jäder funnos vanligast, på sent tid, anbrakta på s.k. "åkvagnar" d.v.s. vid kyrkfärden och andra "finsk."
Kälkar och s.k. Långdrägar användes vinterbid, de förra för transport på iordningställda skogs- resp bas-vägar, de senare vid utforsling från skogen till s.k. basväg. Kälken var jernskodd, men icke så

ACC. N:R M. 14529:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
5.

d.s.k. lång-drögen. En särskild typ av skogskörningsredskap var d.s.k. "Läpan". Denna hade korta medar och ett med pinnar i medarna fastsatt "åken" varpå stockar lades med dess grövsta ände och fastsnördes med järnkedja. Stockens smalaste ände släpade på marken, av vilken anledning redskapet troligen fått sitt namn.

Före sekelskiftet 1900-1901 fans i Älghults socken ick någon som var ägare till bil. Den förste ägaren av bil i Älghults socken och kommun var landsfiskalen i socknen och häradet Ernst Kjellerstedt, boende i byn Åkerslund. Bilens hjulekrar voro av trä och denna ekrar voro målade i röd, lysande färg. S.k. landåen hade endast ägaren till Hofgårds Säteri i denna socken, samt ägaren till Flöckults ägendom n.n. Hagström.

Någon bande kunde ju själv snickra till en del änklare redskap såsom släpa, dräg, årder och harv o.d. Nästan i varje större by fans dock en s.k. bysnickare, vilken också var s.k. timmerman = numerande byggnads-snickare. Skrivarens fader "Karl-Fredrik" jemväl, var s.k. gröv-snickare, samt timmerman. Allmänt användes hand-dragna hjuldon varav kan nämnas s.k. skott-kärra med ett

ACC. N:R M. 14529:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
6.

hjul, s.k. "rall-kärra, samt med 2 hjul, s.k. "dragkärra". På rall-kärran förekom icke någon fjädringsanordning, men på drag-kärror stundom sådan fjädrande anordning, dels av trä, dels av järn. Då trä användes till nämnda fjädrings-anordning, voro dessa företrädesvis av s.k. "furig" gran eller av gammalt ene-trä. Exakt tid, då lastvagnar försågs med fjädrings-anordning, är svårt angiva närmare än strax före och efter sekelskiftet 1900-1901.

Själva vagnen kunde icke ändras för olika transporter, men på vagnen kunde placeras olika saker, passande för den transport det var fråga om. Några exempel: Vid transport av: ved en s.k. vräng-häck, av hol, en kolryss, av gödsel från gården egen upplag, en gödselzeffer, m.fl. För bortforsling av större stenar, vid brytning av ny åker från därtill fjärlig mark, användes på Hofgården, Höglunds socken, för ändamålet särskilt konstruerad stenvagn med endast 2 hjul, med banke, vilken senare var vridbar. Från banken utgick tvenne långa stanger vars ändar släpade på marken. På dessa stanger nyttjades stenarna upp samt "lästes" fast på så sätt, att bakom varje sten lades en mindre sten eller trästång som förhindrade stenen att glida bakåt.

7.

ACC. N:R M. 14529:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
7.

Jag närlägger ett foto av "ett par" oxar som äro "fässpända" en gödselvagn, den sitnämnde utan någon slags fjäderanordning. Fotot är från torpet Dalbo under den gamla Greipska stukgården Hofgården i Älghults socken, Kronobergs Län, i Småland.

Emedan jag lånat närlagda foto, vill jag hava det tillbaka.

Originalfotogr. återsänt 24/4-58

"Detta är de oxar som ses på Älghultsfilmen 1950."

neg.nr.: IV:15:29.